Kötülük Psikolojisi ve Toksik İlişkiler

Şeytan Nerede?

NEVZAT TARHAN

TİMAŞ

GİRİŞ

"Kötülüğü bilmeyen onun tuzağına düşer."
Hz. Ömer

21. yüzyılda küresel olarak kötülüğün sıradanlaştığını ve kök saldığını görmek gelecek bilimcileri çok şaşırtıyor ve korkutuyor. Bütün kötülükleri bir odaya doldursanız kapısını yalan açar. Yalan bütün kutsal metinlerde men edilmiştir. Bütün peygamberlerin en önemli özellikleri de "Eminlik" vasıflarıdır. İslam Peygamberinin adının Muhammed-ül Emin olması, nübüvvetten önce de öyle bilinmesi tesadüf değildir. Kur'an-ı Kerim'de 25 yerde yalanı anlatan ayetler vardır. Bu kitap psikoloji ile felsefe ve din bilimleri alanında bir sentez yapma gayretindedir. Dinin derinlikli konuları ile ilgilenenlerin tanrı tasavvurlarını ve rasyonel inanç olan tevhid inancını anlamadan kavramları açmaları oldukça zor olacaktır. Bu konuda tereddütleri olanlar, *Bilgelik Psikolojisi, Rasyonel İnanç, Spinoza'nın Yanılgısı, Evrimin Evrimi* kitabımdan faydalanabilirler.

Kötülüğün yaygınlaşması ve sıradanlaşmasına en önemli ve birinci kanıt soykırım suçlarının artmaya devam etmesidir. Afrika'da 2 milyar insanın temiz suya ulaşamaması, gelir eşitsizliği. İşte Avrupa'nın ortasında 1995'te Srebrenitsa'da 8.000 kişinin katli ile BM himayesinde soykırım ve savaş suçunun işlenmesi, Afrika'da kabilelerin birbirine düşürülüp katliama seyirci kalınması. Afganistan, Yemen ve Irak'ta yaşananlar, en son Gazze olayları sistematik insan hakları ihlallerini göz önüne seriyor. Bu ihlaller psikopolitik olarak rasyonalize ediliyor ve sıradanlaştırılıyor. Tıpkı Hitler Almanya'sında olduğu gibi.

Hitler Kötülüğü Nasıl Sıradanlaştırdı? Yeni Tehlike Sermaye Faşizmi mi?

Erol Göka'nın 2014'te yayınlanmış bir makalesindeki şu sözler gerçeği ortaya seriyor: "Aslen Yahudi olan ve soykırımdan kaçıp Amerika'ya göç eden düşünür Hannah Arendt, 1961-1962 yılları arasında, Mossad ajanları tarafından yakalanan ve Kudüs'te yargı önüne çıkarılan eski SS subayı Adolf Eichmann'ın duruşmalarını bir gazete adına takip etti. Bu konuda yazdığı makaleleri, 1963'te bir kitapta topladı: *Eichmann Kudüs'te – Kötülüğün Sıradanlığı Üzerine Bir Rapor*. Kitapta öne sürülen tezler, birçok tartışmaya neden oldu, hâlâ da oluyor.

Arendt'e göre Eichmann, psikopat bir sadist değildi. Eichmann'ın Yahudilerden hastalık derecesinde nefret eden, fanatik bir antisemit olduğu veya birilerinin onun beynini yıkadığı falan yoktu; tam tersine son derece sıradan, oldukça resmi bir dil kullanan, sıkıcı bir bürokrattı. Arendt, asıl sorunun bu olduğu kanaatindeydi. Soykırımda rol alanların hemen tamamı Eichmann gibiydi; ne sapık ne de sadisttiler, aksine dehşet verici bir biçimde normaldiler. İşin ilginç yanı, Almanlar gibi Yahudilerin birçoğu da olanlara rıza göstermekle yetinmeyip suçlularla iş birliği yapmıştı. İnsanlık, olan bitene ses çıkarmadı.

Çoğu Yahudi eleştirmen, kitabı sevmedi. Arendt'in cani Eichmann'ı sıradan biri olarak görmesine ve Yahudi cemaati liderlerinin Nazilerle iş birliği etmiş olduğu tespitine şiddetle karşı çıktılar. Arendt'i, Yahudi düşmanlığıyla yeterince mücadele etmemekle ve Hocası Heidegger'in fikirlerinden etkilenmekle suçladılar.

Yahudi soykırımı sırasında, sırf analarından Yahudi olarak doğdular diye insanlara her türlü vahşeti reva gören Hitler, kötülüğü zirve noktasına vardırmıştı. Bu, doğru. Hitler'e ve soykırıma karşı ses çıkarmayan insanlık ise vahşeti görmezden gelişiyle, lakaydisiyle kötülüğü sıradanlaştırmıştı. Bu daha da doğru... Arendt, asıl felaketin 'kötülüğün sıradanlığı' olduğunu söylerken haklıydı."

Hitler insanlardaki otoriteye itaat duygusunu kullanarak beyin yıkama ve grup psikolojisi ile insanların vicdanlarını susturup canavarlaştırabilmişti.

Hitler'in ahlaki değer yargılarını bu şekilde değiştirme tecrübesi, Üçüncü Dünya Savaşı'nı önlemek için büyük bir çıkarım olmalıydı. Bunu *Kavgam* kitabıyla vatandaşlarını ikna ederek başarmıştı. Darwin'in biyolojide ön gördüğü "hayat mücadeledir, büyük balık küçük balığı yutar" hipotezini kullanmıştı. Sınıflandırması şöyleydi: Biz üstün ırkız, zenciler insan değil, Fransızlar ve Avrupa'daki diğer ırklar hızla zencileşiyorlar, Türk ve Japonlar kültür taşıyıcısıdır. Yahudileri ise parazit ve mantar olarak tanımladı. Böylece onların öldürülebileceğine dair vicdani gerekçe oluşturdu ve kötülüğün sıradanlaşmasının hikâyesi yazıldı. Şimdi kapital sistem yeni bir hikâye yazıyor ve biz normalleştirmiş bir halde izliyoruz.

"Sen çalış ben yiyeyim, başkası açlıktan ölse bana ne!"

Kapital sistem, rekabeti vahşileştirir; "büyük şirketler küçük şirketleri yutabilir, çok çalışanlar az çalışanları yutabilir, en yüksek değer para ve silah gücüdür, adalette politik doğrular vardır" gibi ilkelerle hareket eder. Onun için haklı olmak değil güçlü olmak önemlidir. Bu bakış açısı çok tehlikelidir.

Böylece sermaye narsisizmi ve faşizmi hızla yükselme eğilimine girmiştir. Güven toplumlarının oluşmasını orta vadede engelleyecek bu yaklaşım, kötülüğün yaygınlaşması ve toplumsal barışın bozulması demektir. Kendi toplumundaki dezavantajlı bireyleri düşünen ama yoksul ülkeleri ve toplumları düşünmeyen sermaye narsisizmi küresel barış için tehdittir. Önleyici savaş adı altında silah gücü sermayesini despotik şekilde kullanan küresel sermaye kötülüğün avukatlığını yapmaktadır. Bunu hakkı gibi görmektedir. Bu görüşün arka planında küresel sermaye narsisizminin sıradanlaşması yatar. *Narsisizm Epidemisi* isimli kitapların yazıldığı günümüzde bütün

kötülükleri bir odaya doldursanız kapısını "Sen çalış ben yiyeyim, başkası açlıktan ölse bana ne" diyen narsisistik değer yargısı açar.

Kötülüğün yaygınlaştığına ikinci kanıt, maddi refah seviyesinin artmasına mukabil okulda şiddet, silah taşıma, gençler arasında intihar, kendini yaralama, madde kullanımı, empati yoksunluğu yani ben merkezcilik, mutsuzluk gibi ruhsal sorunların küresel olarak hızla artmasıdır.

Tablo 1.

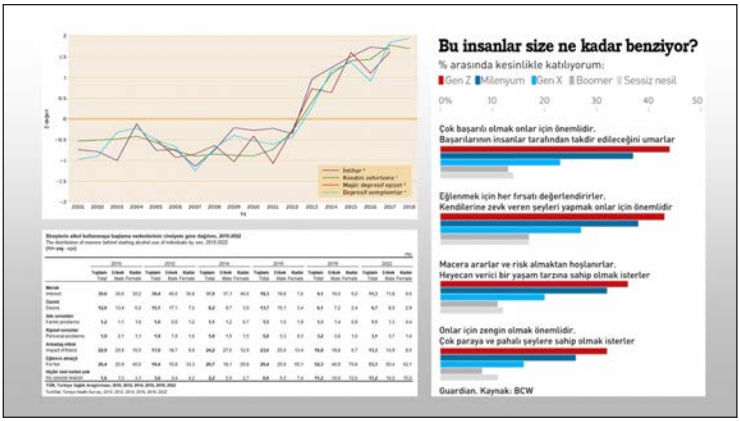

Tabloda görüldüğü gibi yaşam felsefesi değişmektedir. Eğlence, tüketim, zenginlik odaklılık hızla artıyor. Sadece kendisi için yaşamak isteyen, kendini aşıp ona değer katan topluma karşı sorumluluk hissetmeyen insan tipinin çoğalması ahlaka aykırılığın yani zevkçilik, çıkarcılık (narsisistik doktrin), yalan, hile, açgözlülük, doyumsuzluk, kana susamışlık gibi karakter özelliklerinin yaygınlaşması bizi bekliyor. Tablo 2'de görüldüğü gibi, bu özellikler bir medeniyet krizinin öncülleridir diyebiliriz.

Tablo 2.

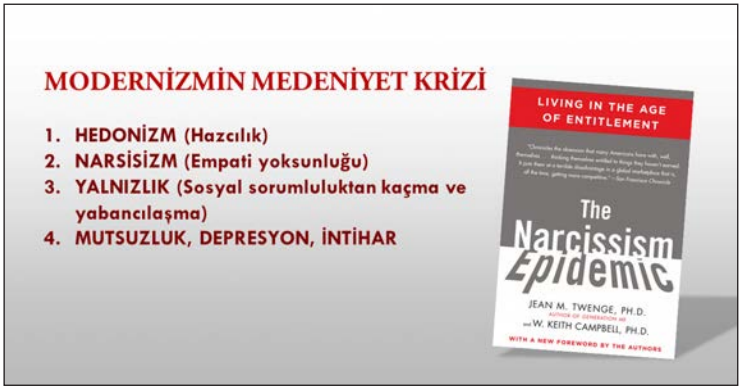

Kötülüğün artmasının üçüncü kanıtı "kötü dünya sendromu"dur. Uzun süreli ekran maruziyeti; insanların dünya görüşlerini, olaylara bakışlarını değiştirmekte, korku ve kaygılarını anlamlı şekilde artırmaktadır. Yalnızlığı artıran "kötü dünya sendromu"nda insanlar dünyanın güvenli olmadığını düşünür ve üç türlü tepki ortaya çıkar. Birinci tepki; kişi içine kapanır, duyarsızlaşır ve depresif olur. İkinci tepki; saldırganlaşır, suç ve şiddet olayları artar. Üçüncü tepki de insanlar kaçınma davranışı gösterirler, uzak yerlere göç ederler. Her üç tepki de insanların arasındaki birlikte yaşama bilincine zarar verir. Korku ve kaygı ile yaşayan bir kişi bencilleşmeye ve yalnızlaşmaya başlar. Yahut kendi aciz, güçsüz ve zayıf yönlerini fark ettiği zaman anlam ve teselli arayışına yönelir. Dini söylemlere ve inanç sistemlerine daha açık hale gelir. Akla uygun inanç sistemleri bir seçenek olarak dikkati çeker.

George Gerbner'in Yetiştirme Teorisi (The Cultivation Theory), kötü dünya sendromunun teorik temelini oluşturmuştur. İnsanların kitle iletişim araçlarından nasıl etkilendiğini açıklamaktadır. Gerbner, toplumun suç ve şiddet gibi konulardaki görüşlerini incelemiştir. Bu teori insanların görüşlerinin televizyon izlerken aldıkları mesajlarla bağlantılı olabileceğini ileri sürer.

Yetiştirme teorisi, iletişim uzmanı George Gerbner tarafından 1969 yılında kitle iletişim araçlarının (özellikle televizyonun) insanları zaman içinde nasıl etkilediğini açıklamak için geliştirilmiştir. Gerbner, medyanın suç ve şiddet gibi konularda homojen mesajlar sunduğunu öne sürmüştür. Bu nedenle, çok fazla televizyon izleyen insanlar, kendilerine sunulan mesajları özümsedikleri için sonunda ortak bir sosyal gerçeklik anlayışını benimserler.

Yetiştirme teorisi, uzun süreli medya maruziyetinin insanların dünya görüşlerini nasıl etkilediğini araştıran medya psikologları ve akademisyenler tarafından kullanılan popüler bir çerçevedir.

Yetiştirme (Culvitation) Teorisi ve Bugün

Gerbner, Yetiştirme Teorisi ile genel olarak kitle iletişim araçlarının uzun vadeli etkilerini araştırmak istemiştir. Televizyonun, mesajların halka iletildiği baskın bir hikâye anlatma sistemi olduğunu ve bu mesajların "varoluş unsurları hakkında kolektif bilincin geliştirilmesine" yol açtığını öne sürmüştür.

Gerbner, belirli TV programlarıyla ya da izleyicilerin TV mesajlarını yorumlamalarıyla ilgilenmemiştir. O, toplumun yaygın ama yanlış algılarını teşvik eden TV mesajlarının geniş kalıplarını keşfetmek istiyordu.

Çeşitli TV programlarının içeriği yüzeyde çok farklı görünse de Gerbner bunların sosyal gerçekliğin benzer tasvirlerini sunduğunu savunmuştur. TV içerik analizleri, gerçek dünya ile TV dünyası arasında tutarlı farklılıklar olduğunu göstermiştir. Mesela gerçeklikle karşılaştırıldığında, medya dünyayı daha şiddet dolu bir yer olarak tasvir eder. Avukat, doktor ve güvenlik elemanı olarak çalışan insanların sayısını toplumdakiyle orantısız ve abartılı gösterir. Toplumdaki kendini sergileme, zenginlik ve refahı aşırı temsil eder.

Olumsuz Olumlunun Önüne Geçiyor

Medyanın yaşamsal gıdası çarpıcı olaylardır, dramlardır. Dünyada yaşanan olumlu olaylardan çok olumsuz olaylara odaklanılması dikkat çekicidir. Sıra dışı olayların olağan olaylara göre daha fazla haber değeri vardır. Mesela dört kollu bir çocuk doğumu haber olur, binlerce normal doğum haber olmaz. Bu olumsuz mesajların tutarlılığı kamuoyunun gerçek dünyaya ilişkin ortak anlayışını korku ve güvensizlik yönünde etkilemektedir.

Yetiştirme Teorisi, medya üzerine yapılan araştırmalarda en çok atıfta bulunulan teorilerden biri haline gelmiştir. Bu ilginin devam etmesinin bir nedeni, televizyonun artık Gerbner'in teorisini oluşturduğu dönemdeki gibi birkaç kanalla sınırlı olmamasına rağmen, sosyal medya ve akıllı telefonların eklenmesiyle izlemenin hâlâ insanların medyayı tükettiği başlıca yollardan biri olmasıdır.

Amerikalılar 2020'de canlı TV, DVD'ler ve yayınlar da dahil olmak üzere günde ortalama 3,1 saatlerini ekran başında geçirerek televizyonu her yaştan Amerikalı arasında en popüler boş zaman aktivitesi haline getirmiştir.

Günümüzde izlenebilecek daha fazla program seçeneği olsa da TV hâlâ kâr etmek isteyen az sayıda şirket tarafından kontrol ediliyor. Gerbner'in 1998'de belirttiği gibi, bu şirketler küresel bir izleyici kitlesi için program üretme eğiliminde olduklarından, mesajlarının çeşitliliği azalmaktadır.

Sahte ve Çarpık Gerçeklik Güveni Zayıflatıyor

Modern çağda, Yetiştirme Teorisi sosyal medyaya da uygulanabilir. Televizyon gibi sosyal medya da çoğu zaman hayatın gerçekliğini yansıtmaz. İnsanlar tam olarak "göstermek istediklerini göstermek veya paylaşmak istemediklerini gizlemek" için paylaşımlarını düzenleyebildiklerinden, dünya algılarımız sosyal medyada gördüklerimizle çarpıtılabilir.

Medya karar vericileri dünyada kötülüğün artmasını önlemek istiyorlarsa program yaparken bunun insanlara ne faydası olacak sorusunu daha çok sormalılar. Aksi takdirde dünyanın yaşanılmaz olması yönündeki gidişi durduramayız.

Özet Çözüm Önerisi: "Ümitsiz Durumlar Yoktur, Ümitsiz İnsanlar Vardır."

Önce kendimizi tanımak, sonra yaşam amacımızı belirlemek ve **PSİKOSWOT analizi** yapmak yani güçlü ve zayıf yönlerimizi tespit etmek, bizi bekleyen tehdit ve fırsatları analiz etmek. Nihayet geçmişten ders alıp bugünü bir hediye olarak görüp geleceğe bakabilmek. Aşağıda (Tablo 3 ve 4'te) gördüğümüz, içimizde var olan Gardner'in özetlediği evrensel pozitif karakter güçlerini yaşatmak.

Tablo 3.

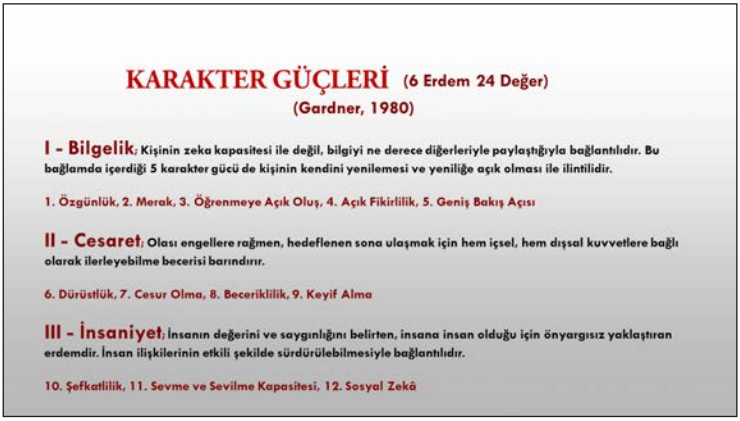

Tablo 4.

Kötülüğün Normalleşmemesi İçin Bir Aktivistin Yaptığı Sivil Direniş Örneği

Bir adam Vietnam Savaşı sırasında her gün gelip Beyaz Saray'ın önüne bir mum yakarmış. Bir gazeteci "Bunun dünyayı değiştireceğine inanıyor musun?" diye sormuş. Adamın cevabı çok anlamlı:

"Hayır. Ben bu davranışımla bir şeyi değiştiremeyeceğimi biliyorum ama kötülük beni değiştirmesin diye yapıyorum. Kötülüğe karşı uyanık olma ve mazlumlara karşı merhamet duygum kaybolmasın diye bunu yapıyorum."

Kötülükleri Görünürleştirmek ve Evrensellik Duygusu

Uyuşturucu ile mücadele edenlerin çok iyi bildikleri bir kural vardır. Uyuşturucunun özelliklerinin teşhir edilmesi merak duygusunu harekete geçirip kullanımı artırmaktadır. Bazı iyi niyetli TV programlarında sigara ve alkole karartma uygulanırken aile içi ve insan ilişkilerindeki aldatma, hile, dolandırıcılık gibi konular ayrıntıları ile anlatılmaktadır. Farkındalık oluşturmak gibi bir iddia kendimizi kandırmaktan başka bir şey değildir.

Kötülükte Sahte Bir Çekicilik Vardır, Saf Zihinleri Tuzağa Düşürür

Kötülüğün viral özelliği vardır. İnsan beyni negatif bilgilere pozitif bilgilere göre 6 misli daha duyarlıdır. Kötü olay ve haberler kolayca yayılır. Bu nedenle bütün dinler, kültürler ve öğretiler kötülüğü ve kusurları örtmekte toprak gibi olmayı tavsiye eder. Kötülüğün konuşulması onu yaşatır. Tıpkı bir mikroorganizma gibi, ilgilendikçe çoğalır, hijyene dikkat ettiğinizde kendiliğinden yok olur. Kötülüğü sık sık konuşmak, iyi niyetle de olsa aşırı gündemde tutmak yayılmacı özelliğini kolaylaştırır. Sürekli gündemde tutmak aynı zamanda kişileri kötülüğe duyarsızlaştırır ve kötü olayları sıradanlaştırır. Henüz olgunlaşmamış kişileri kolay etkiler. Böylece içsel olarak dur denilmemesi ile büyür, sosyal olarak hayır denilmemesi ile yaygınlaşır. Sonuçta da herkes böyleymiş diyerek normalize ettirir, kötülük yapmaktan korkan vicdan duygusunu bastırır, cesaretlendirir. İnsanların çoğu böyle, zaman bunu gerektiriyor, demek ki normal, diye düşündürür. Genellikle kötülüğe yönelik ilk adım zor atılır ama bir engel olmadığını gördükçe bu eylem kişi için sıradanlaşmaya başlar, iç sesi susar, utanç ve suçluluk duyguları körelir. Yol olur, iler.

Diyelim ki çocuğumuz bir dükkâna gitti ve parasını vermeden şeker aldı. Ebeveyn olarak duyarsız kalırsanız çocuk bunu tekrarlar. Eğer elinden tutup, onu aşırı korkutmadan dükkâna götürüp "Aldığın şekerin parasını vermeyi unutmuşsun herhalde, hadi ver" diyerek ona bu deneyimi yaşatırsanız o çocuğun içinde öğretici bir utanç duygusu oluşur ve kötücül eğilimi terbiye edilmiş olur.